

Osnivanje nezavisne povijesti znanosti pokrenuli su pak George Sarton djelom *Introduction to the History of Science* iz 1927. godine i časopis *Isis*, čiji je Sarton bio urednik. Povijest znanosti i predmet njezina istraživanja nikada nisu bili jednoznačno određeni. Flegar i Kuhar ističu da u povijesti medicine postoje “različiti načini pisanja koji proizlaze većinom iz profesije samoga istraživača” (str. 199). Povjesničari povijest medicine razumijevaju kao problemski vodenu disciplinu koja kritički propituje sadašnje i prošle medicinske tvrdnje, a liječnici ju razumijevaju kao didaktičko sredstvo kojim se razbija monotoni-ja temeljnih i kliničkih predmeta. Kao reprezentativan primjer takvih shvaćanja, autori su izdvojili rasprave Roberta Hortona i Carstena Timermanna, u kojima se zorno ogleda rascjep između humanističkih znanosti i medicine.

Ivan Reljić autor je posljednjega članka u zborniku. Naslov tog članka glasi *Oživljavanje znanstvene baštine korištenjem novih tehnologija*. U njemu je Reljić najprije ukazao na važnost očuvanja znanstvenoga nasljedja, a potom je naglasak stavio na očuvanje znanstvenoga nasljedja korištenjem novih trodimenzionalnih (3D) tehnologija. Da bi što zornije prikazao njihovo korištenje, poslužio se djelom šibenskoga renesansnog polihistora Fausta Vrančića (Faustus Verantius) *Machinae Novae* (“Novi strojevi”), u kojem se, ističe Reljić, “nalazi 56 izuma i tehničkih konstrukcija na 49 bakrotisaka, a većina crteža odnosi se na mlinove i mostove” (str. 208). Iz navedena djela Reljić je izdvojio mlin s pomičnim krovom, koji je, kako bilježi, vizualno zanimljiv: “pokreće se vjetrom i cio je mehanizam lako vidljiv” (str. 208). Potom je zaključio da “u Hrvatskoj postoji interes za znanstvenu baštinu jer uz sadržaj koji je osim znanstvenicima zanimljiv i prosječnom stanovniku, u njezinu očuvanju koriste se metode

koje su ukorak sa svjetskim trendovima” (str. 212).

Suradnja znanstvenika iz različitih područja znanosti rezultirala je time da projekt *Croatian philosophy and science in the european context between 12th and 20th century* ima izrazito interdisciplinarni karakter. On se očituje u širokom spektru tema koje se tiču različitih znanstvenih disciplina: filozofije, povijesti, kemije, politike, arheologije, medicine i suvremene tehnologije. Budući da su se u svojim radovima bavili manje poznatim temama, autori su novim spoznajama znatno doprinijeli razvoju hrvatske filozofije i znanosti. Ostvarena je primarna zadaća znanstvenoga projekta, a time i zbornika koji ostaje trajan podsjetnik na njegove doprinose. Osim toga, zbornik može poslužiti i kao polazišna točka budućim istraživačima hrvatskoga filozofskoga i znanstvenoga nasljedja.

Tanja Cujzek

Bruno Matos, *Russell, religija i post-sekularizam*. Zagreb: Hrvatsko filozofsko društvo, 2018, 329 str.

Bertrand Russell nezaobilazan je autor u logici, filozofiji logike i analitičkoj filozofiji jezika. Daleko više utjecao je na svijet — da, mijenjao ga — kao društveni aktivist, osobito kao pacifist. Često je nastupao i pisao brojne popularizatorske knjige na području filozofije, prirodnih znanosti i društveno-političke teorije. Za tu je aktivnost dobio Nobelovu nagradu za književnost (zašto ne za mir, to pitajte Oslo). Međutim, filozofskim krugovima kasni je Russell ostao malo zanimljiv. Kad je riječ o religijskim pogledima kasnoga Russella, malo je radova čak i na engleskom jeziku, da ne spominjemo njihov nedostatak na hrvatskom govornom području.

Post-sekularizam teorijska je konstrukcija koja pokušava objasniti suvremeni društveni položaj religioznosti i religija. Prefiks "post" indicira kraj modernoga sekularističkoga programa de-institucionalizacije religioznoga i njegova povlačenja u potpuno privatnu sferu. Da ne bude zabune, povratak religije u društveni diskurs ne znači da je sekularizacija prestala. Još manje znači da se stvari vraćaju na pred-sekularno doba. Kako ističe Habermas, post-sekularna mogu biti samo društva već obilježena sekularizacijom. Sekularizacija se dapače nastavlja, ali ima drugi učinak, a to je drugačiji tip javne religije. Teoretičari post-sekularizma uglavnom kritički upozoravaju na tendenciju religioznosti lišene razumskoga, kao što u post-modernizmu općenito za razum ima sve manje mjesta u pristupu zbilji. Kad je riječ o ulozi religije u filozofiji, jedan su pokazatelj post-sekularističkoga utjecaja sve učestalije sugestije o potrebi dijaloga vjere i razuma s ciljem određenja prihvatljivoga poimanja racionalnosti, te različiti prijedlozi modela odnosa religije i sekularnoga razuma koji bi tu potrebu dijaloga zadovoljili.

Bruno Matos u svojoj knjizi razbija stereotip koji Bertranda Russella predstavlja kao strogoga analitičara i scijentista, a otkriva Russella humanističkoga mistika i kritičara tehnologizacije društva i čovjeka. Nakon što je analizirao Russellovu kritiku religijskih vjerovanja i institucija, Matos nas upoznaje s Russellovom agnostičkom interpretacijom i prilično pozitivnom valorizacijom religioznoga iskustva, kao načina kako se nositi s realnošću ljudskih ograničenja. Konačno, poveznicu s post-sekularizmom pronalazi u Russellovoj ideji tzv. znanstvenoga društva. Nama koji smo naviknuli na optimistični utopijski prizvuk svega što nosi pridjev "znanstveno" bit će iznenađenje da je Russellova vizija "znanstvenoga društva" zapravo

od prvotnoga idealizma sve više poprima karakteristike distopije, pa mu Russell ne previda uspješnu budućnost. Znanstveno društvo kao zamišljeni ambijent koji bi prirodo-znanstvenom metodologijom u cijelosti dirigirao uvjetima ljudskoga doživljavanja stvarnosti ne može opstati. Ono se raspada, kao i koncepcija auto-referentnoga, izoliranoga razuma, što se podudara s glavnim naglascima teorija o post-sekularizmu. Znanstveno društvo je post-sekularna zbilja, kaže Matos, utoliko što predstavlja izglednu situaciju u kojoj bi se narušila ravnoteža između racionalnosti u znanosti i vjerovanja u religijama.

U središtu Matosova interesa ipak nije kulturna ili politička filozofija religije, nego epistemologija. Dokazuje da Russellova filozofija o religiji ima svoje mjesto u kritičkoj analizi suvremenosti kakvu podastire post-sekularizam, napose ako se prvotno referira na razdvajanje racionalnosti i vjere. Plodove svoje analize Russellove misli zato kritički kontekstualizira i vrednuje u dijalogu s izabranim tumačima post-sekularizma: Jürgenom Habermasom, Charlesom Taylorom i Ernestom Gellnerom. Da bi vrednovao Russellovo tumačenje religioznoga iskustva, izabrao je kao sugovornika analitičku epistemologiju religije Williama Alstona, premda uzima u obzir i dobro poznaje i druge povezane autore, poput Johna Milibanka i Nicholasa Wolterstorffa. Ovdje se naziru i Matosove vlastite smjernice za izgradnju post-sekularnoga modela odnosa vjere i razuma, odnosno filozofije i teologije.

Čitanje klasičnoga autora u svjetlu nove teorije uvijek je riskantno. Matos je svjestan anakronizma pa pedantno izbjegava pojednostavljivanje i opasnost da u Russellovim idejama pročita previše. Njegova knjiga je najprije djelo o Russellu, s ciljem da rasvijetli jednu manje poznatu stranu njegovoga nazora.

Zatim je djelo o post-sekularizmu, napose o aktualnim raspravama o odnosu između religijske i sekularne racionalnosti. Da je izabrao orijentaciju koja ima budućnost, ilustriraju barem dvije činjenice iz filozofijske aktualnosti. S jedne strane, neko vrijeme vrlo bučan tzv. novi ateizam pokazao se labudim pjevom klasične, scijentizmom motivirane sekularističke racionalnosti. Filozofe, istina, nije impresionirao ni kad je bila najaktualnija, no svakako se danas jedva spominje. S druge strane, prije nekoliko desetljeća bilo je teško zamisliti ikakav konsenzus između Habermasa i Ratzingera. Danas se pak još uvijek raspravlja o implikacijama njihove famozne rasprave o kršćanstvu i racionalnosti iz 2004. godine. Tako i o onom famoznom nikad održanom govoru pape Benedikta XVI. za Sveučilište La Sapienza iz 2008., u kojem o poimanju racionalnosti Papa dijalogizira s Rawlsom. Papa Franjo o temi post-sekularnoga razuma ne teoretizira, ali se u njegovu ambijentu očito dobro snalazi.

Očekujemo da će Bruno Matos nastaviti rad na tom filozofskom području, napose na onim temama vezanim uz Russella i post-sekularizam za koje iskreno navodi u zaključku knjige da im se nije mogao posvetiti u ovom radu.

Dalibor Renić

Dalibor Renić, *Uvid i metoda: Filozofija i teologija Bernarda Lonergana*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2018, 481 str.

Autor je ovoga djela Dalibor Renić, docent na Fakultetu filozofije i religijskih znanosti Sveučilišta u Zagrebu, koji trenutačno obnaša i dužnost provincijala Hrvatske pokrajine Družbe Isusove. Renić je godine 2010. postigao doktorat iz filozofije u Dublinu na Milltown Institute of Theology and Philosophy (National University of Ireland), a područje

je njegova interesa metafizika, filozofija spoznaje te filozofija religija.

Riječ je o uzorno napisanoj znanstvenoj monografiji, koja u biti predstavlja uvod u filozofsku i teološku misao kanadskoga isusovca Bernarda Lonergana (1904.–1984.), prema mišljenju mnogih stručnjaka jednoga od najprodornijih umova s područja filozofije i teologije 20. stoljeća. Njegova misao inspirirana Tomom Akvinskim i danas plijeni pozornost jer se o njegovim djelima mnogo raspravlja, a diljem svijeta postoje također centri i instituti za proučavanje njegove misli, koje pisac također navodi. Autor u svojem tekstu čitatelje ukratko upoznaje i s Johnom H. Newmanom (1801.–1890.), engleskim anglikancem koji je konvertirao na katoličanstvo, kasnije imenovan kardinalom, od Benedikta XVI. 2010. proglašen blaženim i svetim od pape Franje 2019., a koji je uvelike utjecao na razvoj Lonerganove misli.

Monografija sadržava deset organsko povezanih poglavlja koja tvore skladnu cjelinu: 1. Životni projekt, 2. Teorija spoznaje, 3. Tomistički korijeni teorije spoznaje, 4. Metafizika: objektivnost, 5. Metafizika: kritički realizam, 6. Znanje i opravdanje, 7. Etika, 8. Religija, 9. Razum i religija te 10. Teologija. Poglavlja su uokvirena izvrsno sročnim uvodom, čija dopadljiva *captatio benevolentiae* poziva namjernika na čitanje, potom popisom od 51 Lonerganova djela spomenutih u tekstu, zatim popisom od 160 bibliografskih jedinica djela drugih autora koje su izravno ili neizravno u vezi s Lonerganom. Sve to svjedoči o veoma dokumentiranom i kompletnom znanstvenom radu. Osim toga, praktičnoj uporabi monografije pridonosi nesumnjivo kazalo imena te opširno i pomno izrađeno stvarno kazalo, koje je od velike pomoći u čitanju. Monografija svojim sažetkom na engleskom jeziku zacijelo može privući pozornost